

**ТЕРНОПІЛЬСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ
КАФЕДРА ФІНАНСОВО - ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ТА
ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ**

**МІЖДИСЦИПЛІНАРНА КУРСОВА РОБОТА
на тему:
«СИСТЕМА БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА»**

Студента 1 курсу магістратури

ФЕБзм – 11 групи

Галузі знань 1801 – специфічні категорії

Спеціальності 8.18010014 «Управління
фінансово-економічною безпекою»

Олійника П.П.

Керівник доцент кафедри фінансово -
економічної безпеки та інтелектуальної
власності, к.ю.н. Москалюк Н.Б.

Національна шкала _____

Кількість балів: _____ Оцінка ECTS _____

Члени комісії _____

м. Тернопіль – 2016 рік

ЗМІСТ

ВСТУП

- 1. ГНОСЕОЛОГІЯ ПОНЯТЬ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМНИЦТВА, ПІДПРИЄМСТВА ТА ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**
- 2. ДЖЕРЕЛА ТА ВИДИ ЗАГРОЗ ЕКОНОМІЧНІЙ БЕЗПЕЦІ ПІДПРИЄМСТВА**
- 3. ПРИНЦИПИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВА І МЕХАНІЗМ ЇЇ РЕАЛІЗАЦІЇ**

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Забезпечення економічної безпеки підприємств, як показує практика багатьох економічно розвинутих держав, не повинно бути питанням, яке вирішується виключно силами самих суб'єктів господарювання. Насамперед держава повинна створити зручний і сприятливий клімат для ведення підприємницької діяльності. Тут мова йде не тільки про національне, регіональне та міжнародне законодавство, а й про правозастосовчу практику, звичаї ділового обороту.

Роль нормативно-правової бази, що регламентує діяльність підприємств по забезпеченню власної економічної безпеки, яку створює держава є беззаперечною. При цьому і ведення підприємствами діяльності щодо забезпечення власної економічної безпеки є обов'язковим. Досвід вказує на те, що з боку держави мають бути розроблені положення, які носять обов'язковий і рекомендаційний характер щодо ведення підприємствами такої діяльності.

Держава може і повинна забезпечити національні підприємства теоретико-прикладними дослідженнями в сфері економічної безпеки. Відсутність таких досліджень може призвести до неефективності діяльності щодо забезпечення економічної безпеки і в підсумку до неконкурентоспроможності національних підприємств. Крадіжка, внутрішнє шахрайство, хабарництво, корупція – все це проблеми, які можуть і повинні вирішуватися державою і підприємством спільно. Адже окремо взяте підприємство не має достатньо можливостей, щоб змінити систему відносин. Це прерогатива виключно держави.

Важливо, щоб державою були встановлені критерії, що визначають, які підприємства належать до сфери національних економічних інтересів. При цьому, мають братися до уваги розміри підприємства, сфера його діяльності, географічне розташування, частка на ринку. Економічна

безпека таких підприємств в обов'язковому порядку повинна контролюватися спеціальними службами держави.

Держава також повинна вживати заходів щодо обмеження негативного впливу іноземних держав і підприємств на національну економіку в цілому та підприємства зокрема. Це питання досить складне, для його вирішення необхідний цілий комплекс заходів. У ряді галузей повинна бути обмежена діяльність іноземних підприємств і фізичних осіб. Зокрема, мова може йти про перешкоджання збору інформації економічного характеру іноземними компаніями, а також про певні обмеження діяльності різного роду іноземних керуючих, консультантів тощо.

Ми можемо і повинні розглядати підприємства національної економіки та державні служби, що координують економіку, як частини єдиної економічної системи. Чим менше нерозв'язаних суперечностей і конфліктів у цій системі, чим менше сил і засобів витрачається на їх вирішення, тим менші витрати і краще працює вся система в цілому.

Ринкові відносини в Україні перебувають на сьогоднішній день на етапі становлення, у зв'язку з цим багато елементів поки що працюють незлагоджено і часто суперечно. Характерним для нашої держави є те, що до тих пір, поки основною роботою органів економічної безпеки буде боротьба з податковими правопорушеннями підприємств, поки державні служби будуть служити знаряддям корпоративних воєн, рівень економічної безпеки підприємств буде на стабільно низькому рівні. У кінцевому підсумку це неминуче позначиться і на рівні економічного розвитку держави. І вплинути на ситуацію в цій сфері може тільки сама держава.

Емпіричною базою дослідження стали праці таких відомих національних та іноземних вчених як О. В. Ареф'єва, О.О. Бакалінська, С.В. Бардаш, П.Д. Біленчук, Є. М. Білоусов, І. А. Бланк, С. В. Васильчак, О.І. Вівчар, Т. М. Гладченко, М. Головченко, К. С. Горячева,

Л.І. Донець, Я. А. Жаліло, О.І. Захаров, П. Я. Пригунов, В.П. Мартинюк, Г. А. Пастернак-Таранушенко, Н.Й. Реверчук та багатьох інших.

Варто зазначити, що попри велику кількість публікацій щодо економічної безпеки підприємств, питанню державного регулювання діяльності підприємств щодо забезпечення їх економічної безпеки приділялось з боку фахівців не так багато уваги. У зв'язку з цим існує необхідність комплексного дослідження такого державного регулювання, яке б поєднало і правові, і економічні, і управлінські аспекти.

Метою дослідження є комплексний аналіз теоретичних передумов та практичних аспектів системи безпеки підприємництва.

Для досягнення мети дослідження необхідно було виконати наступні **завдання:**

1. Використовуючи метод гносеології, дослідити поняття економічної безпеки підприємництва, підприємства та підприємницької діяльності, встановивши, при цьому, їх взаємозалежність;
2. Охарактеризувати джерела та види загроз економічній безпеці підприємства;
3. Дослідити принципи забезпечення економічної безпеки підприємства і механізм її реалізації;

Об'єктом дослідження є суспільні відносини щодо забезпечення економічної безпеки суб'єктів господарювання.

Предметом дослідження є система безпеки підприємництва.

Методами даного дослідження. В якості теоретичної і методологічної основ для роботи були використані наукові розробки, викладені в працях вітчизняних і зарубіжних учених з економіки, права, фінансово-економічної безпеки, державного управління, менеджменту. Серед методів дослідження використовувались системно-функціональний, порівняльно-правовий, історичний та інші методи дослідження.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для подальших наукових досліджень

питань державного регулювання діяльності підприємств, у процесі правотворчості – для вдосконалення окремих норм національного законодавства щодо забезпечення економічної безпеки підприємств, у правозастосовній діяльності, а також у навчальному процесі – для розробки окремих розділів підручників, посібників чи монографій або для безпосереднього використання на заняттях з дисциплін «Організація та управління майновою та особистою безпекою підприємств», «Правові основи організації та управління системою фінансово-економічної безпеки» тощо.

1. Гносеологія понять економічної безпеки підприємства, підприємства та підприємницької діяльності

Важливим кроком у контексті загального реформування економіки є інтеграція в економіко-правове середовище України ринкових фінансово-господарських інструментів [1, с. 205]. Впровадження нових методів управління економічними процесами у державі вимагають не лише їх вливання в організаційно-правову інфраструктуру фінансово-господарських відносин, а й ефективного розроблення конкретних схем їх застосування з тим, щоб отримати найбільш позитивний результат. Це питання має принципове значення, оскільки від успіхів нововведення у вигляді реалізації підготовлених проектів залежить майбутнє його використання у підприємницькій діяльності загалом.

З перших же років переходу України на шлях ринкової економіки дуже актуальним виявилось питання забезпечення безпеки здійснення економічної діяльності, зокрема на мікрорівні — рівні суб'єктів господарювання. Проте, розмежування потребують такі поняття як безпека підприємництва, підприємства і підприємницької діяльності, оскільки це не тотожні поняття і їх невірне розуміння може ввести в оману щодо сутності основного предмету дослідження.

Важливо зазначити, що категорія «економічна безпека» та її структурні компоненти почали вивчатися на території нашої держави відносно недавно — з початку 90-х роках минулого століття, що певною мірою пов'язано із здобуттям нею незалежності, формуванням державності, становленням національних, в тому числі економічних інтересів.

Безпека усіх трьох понять, різницю і співвідношення між якими ми намагаємось встановити, пов'язана, насамперед, із таким поняттям як «держава». Це пояснюється тим, що без держави як утворення не може існувати безпеки на будь-якому рівні, так само як і небезпека також може

походити від держави, точніше від невмілого або корумпованого державного управління.

Як зазначає Г. Пастернак-Таранушенко «держава – це організаційно-керівне утворення, яке створює суспільство для організації та управління країною з метою забезпечення суспільних потреб, потреб населення та кожного її громадянина [2, с. 55]. Найважливішим завданням особи, населення і суспільства є їх захист від військових, кримінальних, правових та економічних зазіхань.

Конституція України найважливішими національними інтересами держави визнає людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку [3]. Попри те, що вказана норма носить особистісний характер, її цілком можна застосувати до безпеки людської діяльності (зокрема, підприємницької), її майна та інших прав, на які можуть посягати інші суб'єкти суспільних відносин.

З метою відображення місця економічної безпеки підприємництва у системі безпеки держави доцільно провести сутнісний розподіл останньої. Так, відомий вчений у галузі безпеки Я. А. Жаліло розглядає три основні рівні національної економічної безпеки: держави загалом, суб'єкта господарювання (підприємства) та особи, а критеріальною ознакою поділу інтересів економічної безпеки різних рівнів ієрархії управління економікою вважає зміст відтворювальних процесів [4, с. 41]. Суттю вказаних відтворювальних процесів він вважає: на рівні підприємства – забезпечення процесу виробництва товарів чи надання послуг; особи – споживання вироблених товарів; соціально - економічної системи – перерозподіл ресурсів між суб'єктами системи. Попри нашу погоджуваність із думкою вченого, ми все ж вважаємо, що економічну безпеку держави слід розглядати дещо ширше, адже поза досліджуваною класифікацією залишаються такі складові системи безпеки як безпека регіону, галузі економіки тощо. Ми цілком переконані, що системне поняття економічної безпеки держави має базуватися на обґрунтуванні

процесу забезпечення безпеки держави, функціонуванні взаємозв'язків її елементів (як системи) у просторі і динаміці.

Часто у науковій літературі можна зустріти визначення, за яким економічну безпеку держави визначають як загальнонаціональний комплекс заходів, спрямованих на забезпечення стійкого розвитку та удосконалення структури економіки, створення механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам [5, с. 102].

Необхідно відзначити, що ХХІ століття привнесло у розуміння системи економічної безпеки держави цілком нові корективи. Зокрема, йдеться про те, що в умовах глобалізації світової економіки, вступу держав до міжнародних інтеграційних об'єднань, об'єктивно формується вищий рівень системи управління економічною безпекою держави. Світова економічна система, в межах якої захищеність економічних інтересів країни визначається рівнем розвитку національної економіки, її конкурентоспроможності на світовому ринку, внеском у світове господарство стає щаблем найвищого рівня безпеки, який здійснює свій вплив на усі нищестоячі компоненти: державу, регіон, галузь, підприємство, особу.

Варто зазначити, що для ефективного функціонування економічної безпеки на усіх рівнях, необхідно, щоб кожен вищий рівень системи управління економічною безпекою має формувати сприятливі засади та передумови забезпечення захищеності компонент і функціональних складників об'єкта економічної безпеки нижчого рівня.

Таку думку підтримує науковець Т. Гладченко, яка обґрунтовує не лише доцільність виокремлення таких рівнів економічної безпеки як рівень держави, регіону, галузі, підприємства, людини, але й вважає це об'єктивною передумовою вивчення категорії «економічна безпека підприємництва» [6, с. 3].

Дослідження великої кількості наукових джерел з питань безпеки дозволяє стверджувати, що економічна безпека підприємництва відіграє

одну із найважливіших ролей у зміцненні безпеки національної економіки і є передумовою її стабільного розвитку. На підтвердження висловленої позиції можна навести наступний аргумент: практика свідчить, що існує взаємозалежність між розвитком підприємництва та забезпеченням таких функціональних складників безпеки держави, як: фінансовий, соціальний, технологічний, продовольчий, зовнішньоекономічний, демографічний, енергетичний та екологічний [7, с. 34]. Саме через усвідомлення місця економічної безпеки підприємництва у системі економічної безпеки держави дозволяє більш фундаментально підійти до обґрунтування змісту цієї економічної категорії.

Цікаво, що попри невелику кількість наукових праць, присвячених дослідженню проблеми економічної безпеки підприємництва, окремі спроби узагальнення основоположних засад суті цього поняття у вітчизняній літературі зустрічаються доволі часто. Правда, вони більшою мірою стосуються процесів забезпечення економічної безпеки первинної ланки економіки на мікрорівні ієрархії управління.

Розмежування суті категорій економічна безпека підприємства, підприємницької діяльності та підприємництва як сектора економіки сприятиме, на наше глибоке переконання, удосконаленню сутнісних характеристик поняття економічної безпеки в цілому.

Для здійснення вказаного розмежування необхідно, перш за все, звернутись до нормативно-правових джерел. Так, нормами Господарського кодексу України (далі ГК України) встановлено, що «підприємством визнається самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування (або іншими суб'єктами) для задоволення суспільних та особистих потреб через систематичне здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності» [8].

Із нормативно-правового визначення може навести основні характеристики досліджуваного поняття. Отож,

- підприємством є суб'єкт;
- вказаний суб'єкт являє собою певну економічну систему;
- характеризується досліджуваний суб'єкт виробничо-технічною, економічною та організаційною єдністю;
- у вартісному вираженні суб'єкт може бути оцінений як сукупність його матеріальних і нематеріальних ресурсів.

Враховуючи вищезазначене, найбільш повним визначенням суті його економічної безпеки є такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку завдяки ефективному використанню ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу; стабільності функціонування, стійкості та прогресивності розвитку; можливості протидіяти негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування.

Із вказаного вище випливає, що головною метою реалізації заходів із забезпечення економічної безпеки підприємства є гарантування його стабільного та максимально ефективного функціонування. Завданнями, які необхідно виконувати для досягнення поставленої мети є: здійснення статутної діяльності підприємства; забезпечення ефективного використання ресурсів; запобігання негативному впливу зовнішнього середовища; зміцнення фінансової стійкості і платоспроможності; охорона комерційної таємниці та іншої цінної інформації; досягнення безпеки персоналу підприємства, майна і капіталу.

Той же ГК України встановлює, що «підприємництвом є самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, здійснювана суб'єктами господарювання (підприємствами) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку» [8]. Із вказаного визначення можна дійти висновку, що підприємницькою є діяльність, яка характеризується такими ознаками:

- обов'язково ринкова діяльність;
- діяльність, спрямована на систематичне отримання прибутку;

- діяльність має бути обов'язково законною.

Одним із доктринальних тлумачень поняття підприємництва є тлумачення вченої О. Маліновської, яка характеризує підприємництво як «економічний ресурс підприємця з чотирма взаємопов'язаними функціями: поєднання ресурсів землі, капіталу і праці в єдиний процес виробництва товарів і послуг; самостійне ухвалення рішень у процесі підприємницької діяльності; новаторська функція та ризиковий характер діяльності» [9, с. 200]. Вказане визначення не лише не суперечить нормам чинного законодавства України, а й доповнює і конкретизує його.

Особливістю підприємницької діяльності в Україні, яка справляє безпосередній вплив на її безпеку є те, що:

- ринкова економіка, побудована на засадах конкуренції, є дуже динамічною системою, а значить і дуже небезпечною;
- національний ринок перебуває лише на стадії становлення і тому його механізми ще не відпрацьовані;
- в Україні відсутні стійкі матеріальні та процесуальні норми права захисту інтересів підприємців.

У зв'язку з тим, що головним принципом ринкової економіки є взаємодія господарюючого об'єкта і ринку, який є сукупністю господарюючих об'єктів і разом з тим самостійною цілісністю, господарчий суб'єкт може існувати лише з умови безперебійної взаємодії з ринковим середовищем. Для цього необхідне нормальне функціонування як самого підприємства, та і ринку в цілому.

З наведеного вище можна зробити висновок, що категорія економічної безпеки підприємницької діяльності є частиною поняття економічної безпеки підприємництва як сектора економіки. Вона відображає рівень захищеності і безпечності ведення підприємством новаторської господарської діяльності на відповідному ринку, пов'язаної із залученням ресурсів, ризиком, є закономірною та має на меті систематичне отримання

прибутку [10, с. 12]. Отож, економічна безпека підприємницької діяльності стосується виключно окремої діяльності підприємства.

Із наведених вище тверджень випливає, що економічна безпека підприємства стосується існуючого стану матеріальних і нематеріальних ресурсів суб'єкта господарювання, їх фізичного захисту та ефективності використання, а економічна безпека підприємницької діяльності у свою чергу відображає рівень захищеності економічних інтересів підприємства в процесі здійснення ним цієї діяльності. Разом з тим, неможливо не враховувати, що підприємницька діяльність є, як правило, основним вектором діяльності підприємства, а тому її економічну безпеку необхідно розцінювати як невід'ємний внутрішній компонент економічної безпеки підприємства. Проте, категорія «економічна безпека підприємства» є ширшою і відображає крім захисту підприємницької діяльності ще й збереження таких складових як майно підприємства, його потенціал, конкурентоспроможність тощо.

Внутрішній зміст поняття системи безпеки підприємства є комплексним і містить ряд елементів. Так, одним із елементів системи є об'єкт. Об'єктом безпеки підприємства виступає все те, на що спрямовані зусилля щодо забезпечення безпеки, або ж те, що потребує захисту:

- кадровий персонал підприємства, а саме: керівний склад, акціонери, структурні підрозділи та їх співробітники, функції яких пов'язані з різними видами інформації;
- майновий, інтелектуальний та фінансовий капітал підприємства;
- притаманні специфіці фірми види фінансово-господарської діяльності підприємства [11, с. 23].

Отже, об'єктом економічної безпеки підприємства є уся система її повноцінного функціонування. Уразивши хоча б один із об'єктів безпеки підприємства, остання зазнає відповідного впливу на окрему ділянку підприємства, що може обернутися небезпекою або загрозою втрати балансу рівноваги виробничо-господарського механізму підприємства.

Кожен суб'єкт господарювання має як загальний об'єкт безпеки, так і специфічний, через особливості її діяльності.

Організаційне забезпечення безпеки перерахованих вище об'єктів покладена на суб'єктів безпеки підприємства, а саме відповідних осіб, підрозділи, служби, органи, відомства та установи.

Суб'єктів безпеки підприємства можна класифікувати за такими ознаками:

Залежно від приналежності:

- власні служби безпеки, що входять у структуру суб'єктів господарювання і повністю утримуються за їхні кошти. Структура цих підрозділів базується залежно від рівня становлення фірми, масиву питань, вирішення яких покладає на ці служби керівництво підприємства на тому чи іншому етапі її розвитку;

- самостійні комерційні чи державні організації, що наймаються суб'єктом господарювання для виконання функцій щодо забезпечення окремих або всіх аспектів його безпеки. Такі суб'єкти як правило, спеціалізуються або на чисто режимно-охоронних послугах (охорона будівель, споруд, транспорту, окремих працівників підприємств, установ, членів їх сімей тощо), або на суто економічних, правових чи консультаційних послугах [12, с. 99].

Залежно від безпосередньої участі у забезпеченні безпеки підприємства:

- спеціальні суб'єкти, створені виключно для виконання функцій щодо забезпечення безпеки фірми, як її власна служба безпеки, так і залучена на умовах договору;

- напівспеціальні суб'єкти, до безпосередніх функцій яких входить ряд таких, що спрямовані на забезпечення безпеки підприємства. Такими суб'єктами є відділ кадрів, фінансово-кредитний відділ, медична частина тощо;

- решта персоналу та структурні підрозділи, участь яких у здійсненні заходів щодо забезпечення безпеки підприємства має винятковий характер [11, с. 23].

Залежно від форми власності та підпорядкування:

- державні органи — здійснюють повноваження щодо безпеки суб'єктів фінансово-господарської діяльності, до структури яких вони входять, або ж надають послуги стороннім фірмам на умовах укладених договорів, прикладом чого є діяльність. Державної служби охорони МВС України щодо заходів безпеки усіх без винятку комерційних банків в Україні;

- недержавні органи, які представлені охоронними організаціями, аналітичними центрами, інформаційними та консалтинговими службами, які за відповідну плату на умовах договору надають послуги щодо охорони об'єктів, здійснюють захист інформації, комерційної таємниці тощо. До цієї групи суб'єкти належать і власні служби безпеки підприємства недержавної форми власності [13, с. 136].

Залежно від правової основи функціонування (легітимності суб'єктів):

- офіційні органи, що функціонують у межах чинного законодавства України та міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;

- не легітимні структури, діяльність яких відбувається поза правовим полем України. Наразі їх функціонування має динаміку до зменшення, що викликано відмовою суб'єктів бізнесу від їхніх "послуг", однак відкидати їх існування не варто. Зазначені суб'єкти, іншими словами "дах", пропонують свої послуги через погрози, насилля, погроми гарантуючи при цьому захищеність від подібних структур. Зазвичай такі послуги пропонуються суб'єктам бізнесу, діяльність яких повністю або частково відбувається в тіні, що є підставою до шантажу [14, с. 102].

Підприємництво як сектор економіки держави є, звісно, значно ширшим поняттям, ніж підприємство чи підприємницька діяльність. У зв'язку з цим, економічну безпеку підприємництва слід розглядати як економічну категорію, яка «увібрала в себе» економічну безпеку підприємства і підприємницької діяльності й базується на індикаторах рівня економічної безпеки на макрорівні ієрархії управління та показниках функціонування підприємств – суб'єктів підприємницької діяльності у комплексі.

Сутнісні характеристики категорій «економічна безпека» підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва як сектора економіки відображено на табл. 1.1.

Табл 1.1.

Сутнісні характеристики категорій економічна безпека підприємницької діяльності, підприємства та підприємництва [15, с. 5]

Категорія	Економічна безпека підприємницької діяльності	Економічна безпека суб'єкта господарювання	Економічна безпека підприємництва як сектора економіки
Рівень управління	Структурний підрозділ підприємства	Апарат стратегічного та оперативного управління підприємством	органи державного управління
Масштаб категорії	Ефективність функціонування підприємства, збереження його активів	Конкурентоспроможність підприємства, розвиток його ресурсного потенціалу	Формування раціональної галузевої структури економіки і забезпечення соціально-економічного зростання
Передумови дослідження	Високий рівень ризику підприємницької діяльності; Непередбачуваність змін зовнішнього середовища функціонування підприємства	Об'єктивне бажання досягнення місії, мети та завдань функціонування підприємства та усунення загрози з боку зовнішнього і внутрішнього середовища	Недостатньо керований розвиток підприємництва у період трансформації економіки; неналежна роль підприємництва; недосконалість конкурентного середовища, високий рівень «тінізації» і криміналізації бізнесу
Мета роботи із забезпечення	Знизити рівень ризику підприємницької діяльності та забезпечити збереження майна, фінансових ресурсів підприємства; забезпечення належного рівня економічних та	Стабільного та максимально ефективного функціонування підприємства і розвитку його потенціалу; забезпечення належного рівня конкурентоспроможності	Посилення конкурентоспроможності вітчизняних підприємств на внутрішньому і зовнішньому ринку; Формування раціональної галузевої структури економіки;

	соціальних результатів	підприємства	гарантування захищеності життєво важливих інтересів суб'єктів підприємництва від внутрішніх і зовнішніх загроз
--	------------------------	--------------	---

Отже, наголосимо, що досліджувати вплив державного регулювання діяльності підприємств на економічну безпеку ми будемо саме у контексті підприємства, тобто серединної за величиною категорії. Безпека підприємницької діяльності аналізуватиметься виключно як складова частина економічної безпеки підприємства в цілому. Підприємництво як сектор економіки виходить за межі нашого дослідження, а тому ґрунтовано характеризуватись не буде.

2. Джерела та види загроз економічній безпеці підприємства

Як вказувалось у попередньому підрозділі нашого дослідження, питання безпеки тісно пов'язане із створенням механізму захисту її об'єкта від різного роду загроз. Як показує приклад багатьох наукових досліджень, доцільним у контексті вивчення поняття економічної безпеки підприємства проводити діагностику джерел та видів загроз безпеці. Адже, без дослідження загроз, які можуть справляти свій вплив на безпеку не можливо буде говорити про рівень безпеки та можливі напрями його підвищення.

При визначенні загроз необхідно керуватися рядом параметрів:

- реальністю загрози;
- суттю протиріч, що породили загрозу;
- гостроту цих протиріч;
- терміновість їх вирішення;
- визначенням сил і засобів, якими може послужитися і скористатися опонент;
- розробкою і виявленням ознак можливої загрози.

Крім того, необхідно розробити систему ознак та етапів підготовки і здійснення загрози, вироблення прогнозів і рекомендацій по локалізації загроз.

Варто зазначити, що у наукових публікаціях часто зустрічаються доволі схожі підходи до поділу ризиків функціонування підприємства чи їх сукупності. Відповідно, загальна (традиційна) класифікація загроз економічній безпеці підприємництва може здійснюватись за такими ознаками, як: спосіб впливу на об'єкт; масштаб збитків від дії загрози; мета загрози; сфера діяльності об'єкта тощо.

Насамперед загрози економічній безпеці підприємництва за джерелом виникнення небезпеки варто поділяти на внутрішні та зовнішні.

До зовнішніх загроз можна віднести наступні:

- зріст промислового шпіонажу із використанням агентурного та технічного проникнення в комерційні, технологічні та виробничі таємниці підприємства;
- безготівкова форма розрахунків із використанням комп'ютерних систем;
- несанкціоноване проникнення в банки даних;
- відсутність єдиної діючої стратегії забезпечення безпеки бізнесу і механізму її реалізації;
- недобросовісна конкуренція, яка часто носить кримінальні форми;
- кризові явища в економіці;
- непередбачувані зміни кон'юнктури ринку;
- соціальна напруженість;
- надзвичайні ситуації;
- адміністративні переслідування, направлені на ринок;
- неблагоприємна для приватного бізнесу економічна політика держави;
- маніпулювання обліковою ставкою, валютним курсом, митними платежами та податками;

- необґрунтовані зміни у системі державного регулювання підприємницької та господарської діяльності;
- загрози, що походять від неузгоджених нормативних актів, що видаються законодавчими та виконавчими органами держави, а також різними міністерствами і відомствами, які іноді протирічать законам і один одному, однак все одно підлягають виконанню.

Як бачимо із наведеного, далеко не повного, списку зовнішніх загроз, більшість із них пов'язана із діяльністю держави, зокрема державним управлінням. Саме державне управління може розцінюватись в одному випадку як загроза економічній безпеці підприємства, а з іншого – як елемент мінімізації комплексу загроз, які створюють небезпеку для підприємства. Тобто, державне регулювання, в залежності від його спрямування і цілей, можна розглядати і як позитивне і як негативне явище. Основною метою при цьому можна визначити необхідність зменшення його негативного впливу і збільшення позитивного впливу на стан економічної безпеки підприємства.

Як вважає Т.Г. Васильців, передумовою належного аналізу внутрішніх загроз економічній безпеці підприємництва є комплексна їх оцінка. Зокрема, розгляд її за системним підходом з урахуванням сукупності взаємопов'язаних елементів системи (в якій зміна одного зачіпає інтереси інших та/чи усіх елементів системи) та частин; апарату управління та загальних механізмів прийняття рішень; спільної мети та завдань; підсистем [16, с. 133].

Основне, що системний підхід має містити визначення переліку суб'єктів, елементів та їх інтересів, функцій, засобів забезпечення таких інтересів та форм їх фінансування.

Згідно із системним підходом до внутрішніх загроз економічній безпеці підприємства доцільно внести:

- настання небажаних змін властивостей, параметрів чи якостей на рівні особи чи підприємства;

- суттєве зниження рівня ефективності фінансово-господарської діяльності та використання критичної маси ресурсного забезпечення підприємства;
- різке погіршення рівня конкурентоспроможності підприємства;
- формування нераціональної та неефективної галузевої структури;
- спад виробництва підприємства тощо.

Враховуючи те, що усі названі загрози об'єктивно є серйозними, дані питання повинні бути постійно в полі зору керівництва підприємства. Як правило, це досягається шляхом підбору кваліфікованих кадрів. Слід враховувати, що жоден юрист чи бухгалтер не в змозі володіти усією багатоманітністю нормативних актів та інструкцій, а також особливостями їх застосування на практиці. Тому доцільним видається для оформлення важливих міроприємств застосовувати працю сторонніх вузьких спеціалістів, які добре розуміються на тонкощах окремих питань. Як правило, в кінцевому результаті такий хід подій виявляється дешевшим для підприємства.

Економічні загрози можна класифікувати також за сферами, в яких можуть виникати загрози економічній безпеці підприємництва, зокрема: виробничі, галузеві, політичні, економічні, фінансові, інноваційні, юридичні ризики тощо.

Так, до категорії виробничих можна віднести ризики, пов'язані з: ускладненням доступу підприємств до господарських ресурсів, засобів праці та технології; критичним зношенням або моральним старінням матеріально-технічної бази; втратою виробничих зв'язків; впровадженням конкурентами аналогічних техніки та технології виробництва товарів чи надання послуг; невваженістю формування техніко- технологічної політики.

Політичні ризики певною мірою піддаються впливу з боку органів державного управління, проте часто завдають суттєвих збитків окремим суб'єктам господарської діяльності чи підприємству загалом. Більшою

мірою вони пов'язані з надмірною політизацією дій представників органів державної влади та управління, відволіканням їх від виконання своїх функцій, що призводить до зволікання у вирішенні багатьох питань (в тому числі, щодо управління економічною безпекою бізнесу), відтермінуванням прийняття необхідних рішень, спрямованих на розвиток повноцінної інституціональної бази розвитку підприємництва та економіки загалом, «затягуванням» процедур проходження дозвільних та погоджувальних рішень [17, с. 27].

Економічні та фінансові ризики, в основному, зумовлені несприятливою кон'юктурою ринку, що призводить до відхилення фінансово-економічних результатів функціонування підприємств від запланованих; невірним фінансовим плануванням та управлінням активами; невиправданою маркетинговою політикою; недооцінкою фінансових ризиків; форс-мажорними обставинами.

До правових ризиків економічної безпеки підприємництва доцільно віднести недоліки у законодавстві та системі правозастосування, помилки працівників юридичної служби підприємств; недоліки у плануванні юридичного забезпечення їх діяльності; неефективне відстоювання інтересів підприємств у судових та інших інстанціях.

Часто у наукових працях вчених можна помітити і опис ризиків, що носять характер кримінально караних діянь, при цьому жодної класифікації із подібним спрямуванням нами не виявлено. У зв'язку з цим пропонується запровадити класифікацію ризиків економічній безпеці підприємства в залежності від легальності статусу суб'єктів, що спричиняють загрозу. За вказаною класифікацією пропонується розрізняти суб'єктів загрози із легальним статусом (суб'єкти господарювання, органи державної влади) та суб'єктів із нелегальним статусом (кримінальні структури чи окремі злочинці). Перелічувати види загроз від легальних суб'єктів є, на нашу думку, не потрібним, оскільки вони вже згадувались у попередніх класифікаціях. Уваги потребують види загроз, які походять від

кримінальних структур, оскільки наслідки впливу таких загроз є безумовно не безпечнішими. Адже, при здійсненні впливу на економічну безпеку підприємства, кримінальні структури чи елементи можуть не гребувати впливом на життя і здоров'я працівників підприємства, а це вже абсолютно інші параметри безпеки.

Серед дій, які можна розцінювати як ризики економічній безпеці підприємств, джерелом походження яких є кримінальні структури та окремі злочинці слід назвати:

- економічне проникнення у комерційні структури і підпорядкування їх своєму контролю;

- вимагання коштів, цінних паперів та інших цінностей у підприємств;

- економічний підрив банків і підприємств;

- пошкодження, крадіжки, знищення будівель, засобів виробництва, товарів, сировини, транспортних засобів тощо на замовлення конкурентів або як помста за невідкорення вимогам злочинних угруповань;

- спроби влаштування на роботу на підприємство представників кримінального угруповання;

- пропозиції про надання «покровительства» за відсотки від прибутку;

- скуповування акцій підприємства у низькооплачуваних співробітників;

- компрометування репутації підприємства і його товарів;

- підрив технічної бази підприємства тощо.

Загрози економічній безпеці підприємництва можна розрізняти не тільки за своїм змістом і виникненням, але і за частотою дії. За вказаною класифікацією загрози можна поділяти на:

- одноразові, які можуть виникати одноразово, проте діяти протягом тривалого періоду (або постійно) і чинити негативний вплив на життєво важливі характеристики підприємницького середовища (суттєва зміна законодавства країни, посилення конкуренції між виробниками однорідної продукції і т.ін.);

- багаторазові, які впливають на діяльність підприємства чи їх сукупності або стохастично, або з визначеним періодом виникнення (сезонні коливання попиту на продукцію, загрози стихійних лих, тимчасовий розрив відносин з постачальником або підрядником, нестабільність роботи дилерської мережі й т.ін.) [18, с. 48].

Класифікація загроз може також здійснюватися за рівнем прогнозованості, за можливістю їх попередження органами державного управління, за рівнем впливу чинників економічної безпеки, за наслідками конфлікту інституційних інтересів; за формами нелегітимного формування власності; за формами корупційних дій в системі державного управління; за перешкодами легалізації тіньової економіки; за передумовами недобросовісної конкуренції; за негативними наслідками трансформації економіки і багатьма іншими.

З метою управління ризиками суб'єкти управління системою економічної безпеки наділяються рядом функцій. Так до пріоритетних функцій органів державного управління необхідно віднести: формування нормативно-правової бази, сприятливої для підприємництва; здійснення систематичних заходів соціально-психологічного та інформаційно - роз'яснювального характеру серед підприємців та населення; формування надійної системи судового та оперативного фізичного захисту громадян і підприємців; провадження ефективної податкової, фінансово-кредитної, інноваційно-інвестиційної та інших складників державної політики, які відповідають нормам досконалої регуляторної політики; ведення моніторингу рівня безпеки підприємництва; регулювання внутрішнього ринку, захист вітчизняних підприємств та забезпечення їх конкурентоспроможності [19, с. 79].

Пріоритетними функціями суб'єктів підприємницької діяльності в межах системи економічної безпеки підприємництва мають бути: формування надійних механізмів забезпечення економічної безпеки підприємства на мікрорівні управління, а також забезпечення економічної

ефективності діяльності, використання ресурсного забезпечення та суспільної праці [20, с. 102].

Основними причинами появи економічних загроз і небезпек для підприємства є, передусім, конфлікт інтересів суб'єктів підприємницького середовища (а також засобів їх досягнення) і дії чинників зовнішнього та внутрішнього середовища його функціонування. Як наслідок, неузгодженість інтересів може являти собою загрозу його розвитку.

Виявлення і вжиття заходів, спрямованих на запобігання загрозам економічній безпеці підприємництва, припускає аналіз гіпотетичного (прогнозованого) стану підприємницького середовища внаслідок виконання прийнятих раніше стратегічних економічних і науково-технічних рішень, загальних тенденцій і процесів, які стосуються потреби продукції і послуг, інвестицій тощо [21, с. 107].

Узагальнюючи наведене, можна зробити висновок, що перехід України від однієї системи державного управління до іншої, на жаль, супроводжується суттєвими кризами в економіці країни та суспільно-політичному житті, що часто руйнує сприятливі передумови для активізації підприємницької діяльності населення та розвитку підприємництва загалом. Загрози та ризики, які з'являються у перехідний період, можуть чинити непереборні труднощі щодо становлення і розвитку підприємництва. Посилення будь-якої із перерахованих нами вище загроз призводить до дестабілізації виробничих, комерційних зв'язків, нестабільної ситуації на ринку тощо. Проведені у дослідженні класифікації ризиків дозволяють деталізувати види і джерела загроз, більш системно підходити до їх передбачення та прогнозування наслідків негативного впливу, визначати структуру ризиків, а також врахувати можливість появи системних ризиків підприємництва, що можуть чинити загрозу не лише його розвитку, але й функціонуванню як сфери діяльності.

3. Принципи забезпечення економічної безпеки підприємства і механізм її реалізації

Створення єдиної системи забезпечення економічної безпеки підприємства здійснюються на основі наступних принципів:

1. Законність;
2. Вчасність;
3. Безперервність;
4. Плановість;
5. Економність;
6. Взаємодія;
7. Компетентність;
8. Поєднання гласності та конфіденційності;
9. Самостійність;
10. Відповідальність.

Лише застосування у комплексі зазначених принципів дає можливість створення дієвої та життєздатної системи безпеки підприємства.

Проаналізуємо детальніше кожен із перелічених принципів.

Принцип законності можна визначити як принцип дотримання норм чинного законодавства у побудові та функціонуванні системи безпеки підприємства. Тобто, усі заходи безпеки та усі нормативні документи щодо системи безпеки мають ґрунтуватись на нормах чинного законодавства.

Принцип вчасності означає спрямування заходів безпеки пріоритетно на попередження загроз. Система безпеки підприємства має бути побудована таким чином, щоб вона могла на ранніх стадіях виявляти різноманітні деструктивні фактори, вживати заходів щодо попередження їх шкідливого впливу та нанесення збитків підприємству. Реалізація даного принципу економічно вигідніша, ніж усунення завданої шкоди [22].

Принцип безперервності характеризується як принцип постійної роботи системи безпеки підприємства на усіх етапах її життєвого циклу. Адже, часу, в який підприємству нічого не загрожує, просто не існує. Тому, система безпеки підприємства має діяти постійно, захищаючи інтереси підприємства в умовах ризику та протидії зловмисникам.

Принцип плановості вносить організованість у систему безпеки підприємства. Дотримання цього принципу дозволяє кожному із учасників системи безпеки реалізовувати покладені на нього обов'язки вчасно і професійно. Діяльність із забезпечення безпеки організовується на основі єдиного задуму, що викладений в комплексній програмі та конкретних планах за окремими напрямками та видами безпеки [23, с. 28].

Принцип економності означає, що організація та функціонування системи безпеки підприємства має бути економічно доцільною. Тобто, витрати на її функціонування не мають у значній мірі перевищувати ціну шкоди, яка може бути завдана підприємству.

Взаємодія, як принцип організації системи безпеки підприємства, визначається постійна координація зусиль усіх осіб, служб і підрозділів, що забезпечують безпеку. Важливо, щоб усі учасники процесу взаємодіяли один з одним і усвідомлювали відповідальність за належно виконані завдання у конкретній сфері безпеки. Принцип взаємодії передбачає також встановлення тісних зв'язків із зовнішніми структурами в напрямі забезпечення безпеки підприємства.

Принцип компетентності означає доручення до системи безпеки підприємства лише високопрофесійних фахівців, які здатні вчасно ідентифікувати загрозу, прорахувати можливі її наслідки та у найкоротші строки відвернути загрозу.

Поєднання гласності та конфіденційності. Система основних заходів безпеки повинна бути відома усім співробітникам підприємства, з метою забезпечення безпеки її вимоги повинні виконуватись. Це дозволить вчасно виявити потенційні і реальні небезпеки та загрози і запобігти їм.

Одночасно цілий ряд способів, сил, засобів, методів забезпечення безпеки повинні засекречені та відомі лише вузькому колу осіб. Це дає можливість більш ефективно боротися як з внутрішніми, так і з зовнішніми загрозами, вчасно запобігати нанесенню шкоди підприємству [24, с. 57].

Принцип самостійності забезпечується існуванням у служби безпеки підприємства адекватного ресурсного забезпечення, тобто володіння нею своїми фінансовими та матеріально-технічними ресурсами, використання яких здійснюється для основної мети діяльності служби.

Відповідальність, як принцип забезпечення системи безпеки підприємства, можна визначити як необхідність кожного із учасників системи безпеки нести відповідальність завчасне, професійне і адекватне виконання покладених на нього обов'язків. Виконання роботи саме по собі не є потрібним підприємству. Основне, для чого створюється система безпеки – результат у вигляді відвернення різного роду загроз і збереження усіх цінностей підприємства.

Та, самі по собі принципи не можуть існувати у відриві без певних організаційних структур. А тому доцільним, на наш погляд, є короткий розгляд механізму функціонування системи безпеки підприємства.

Отож, для реалізації функцій по забезпеченню економічної безпеки, на підприємстві створюються Ради безпеки, Служби безпеки або укладається договір із охоронним агентством на обслуговування підприємства.

Рада безпеки підприємства в основному визначає політику і стратегію безпеки, які реалізує на практиці Служба безпеки. Тобто, на Раду покладаються функції визначення концептуальних засад безпеки, тоді як на Службу – виконання цих засад.

На невеликих підприємствах практикують створення лише Служби безпеки, на яку будуть покладені подвійні функції, що згадувались нами вище. Для такого роду підприємств це є економічно доцільніше.

На малих підприємствах утримувати цілу службу безпеки недоцільно, а тому практикується укладення договору із охоронною фірмою на

обслуговування. З позиції безпеки і національних реалій вказаний крок є не надто доцільним, проте економічно обґрунтованим. Чому ми вказуємо на його недоцільність? Та тому, що нормами національного законодавства, зокрема Закону України «Про охоронну діяльність» визначається і легалізується лише діяльність по збереженню майна та фізичних осіб. Тобто, розраховувати на проведення найманою охоронною фірмою певного роду аналітичної роботи чи прогнозування не приходиться. Для цього потрібно наймати окремих фахівців, які, на жаль, не завжди в змозі комплексно реалізовувати завдання по забезпеченню економічної безпеки підприємства.

Найефективнішою на сьогоднішній день визнається система безпеки, яка забезпечується Службою безпеки підприємства. Так, на неї можуть бути покладені наступні функції:

- управління усіма структурами підприємства у сфері його безпеки;
- виявлення фактів порушення законів про підприємницьку діяльність зі сторони державних органів;
- виявлення фактів порушення договорів і угод партнерами та клієнтами підприємства;
- виявлення ознак економічної недоцільності укладення договорів;
- протидія недобросовісній конкуренції та виявлення фактів такої конкуренції;
- нагляд за переманюванням цінних працівників підприємства конкурентами;
- вивчення партнерів та конкурентів;
- вивчення кон'юктури ринку, нових технологій а можливості їх впровадження у виробничий процес підприємства;
- ведення боротьби із кримінальними угрупованнями, що посягають на контроль над підприємством;
- ведення підбору і перевірки кадрів;
- взаємодія з правоохоронними органами;

- юридичний і фінансово-економічний аналіз планованої комерційної операції;

- аналіз об'єктивних можливостей партнерів і учасників угоди виконати умови договору (платоспроможність, легальність діяльності, повноваження тощо) та інші [25, с. 102].

На підтвердження раціональності створення власної служби безпеки підприємства можна навести наступний аргумент: жодна комерційна структура не в змозі на необхідному рівні та бажаному об'ємі самостійно здійснити вказаний комплекс заходів. Поясненням цьому є те, що жоден підприємець не може вірно оцінити ризики, які впливають на безпеку, а тим більше протидіяти їм. Лише спеціаліст, який щоденно стикається із різного роду небезпеками може вірно їх трактувати і прогнозувати можливі сценарії їх відвернення. Також лише спеціалісти володіють необхідними зв'язками для отримання цінної інформації і її вмілої обробки. У зв'язку з вищезазначеним, видається доцільним підбір такої команди у службу безпеки підприємства, кожен із учасників якої мав би достатній практичний досвід у сфері безпеки, належні сучасні знання щодо устаткування і обладнання, яке використовується для забезпечення безпеки і вміння логічно думати та прогнозувати. Звісно, знайти таких фахівців є складним завданням, проте і для зацікавлення їх у роботі потрібно використовувати ряд заохочень. Та, як вказувалось вище, утримання служби безпеки найчастіше є дешевшим, ніж подолання наслідків загроз, які вчасно не відвернуті від підприємства.

ВИСНОВКИ

Отож, розгляд основних положень системи безпеки підприємства здійснювався нами завдяки комплексному аналізу гносеології понять економічної безпеки підприємництва, підприємства та підприємницької діяльності; джерел та видів загроз економічній безпеці підприємства, а також принципів забезпечення економічної безпеки підприємства і механізму її реалізації.

В ході дослідження нами була констатована необхідність розмежування понять економічної безпеки підприємництва, підприємства та підприємницької діяльності з метою вірного розуміння основного предмету дослідження. Так нами було встановлено певну ієрархію означених понять, згідно якої безпека підприємницької діяльності є частиною економічної безпеки підприємства, а остання є складовою економічної безпеки підприємництва як галузі економіки держави.

Аналіз великої кількості наукових доробок у сфері економічної безпеки дозволив нам виявити значну кількість класифікацій загроз, що впливають на безпеку підприємства. При цьому, нами було дещо удосконалено класифікацію введенням певної класифікуючої характеристики.

Серед принципів забезпечення економічної безпеки підприємства нами характеризувались: законність; вчасність; безперервність; плановість; економічність; взаємодія; компетентність; поєднання гласності та конфіденційності; самостійність та відповідальність. Означені принципи проектувались нами на можливі шляхи забезпечення безпеки підприємства і аналізувались, при цьому, слабкі та сильні сторони можливостей системи.

Так, на підставі норм національного законодавства, нами зроблено висновок про неефективність укладення угод із охоронними фірмами як один із механізмів забезпечення безпеки, оскільки ліцензування законної охоронної діяльності поширюється виключно на охорону майна та

фізичних осіб. Для проведення аналітичної, прогностичної та кадрової складової системи економічної безпеки необхідне залучення окремих фахівців, що явно не сприяє злагодженню роботи всієї системи безпеки. У зв'язку з цим, вказується на доцільність і раціональність впровадження системи безпеки через утворення постійнодіючої Служби безпеки підприємства, яка об'єднає висококваліфікованих фахівців у різноманітних напрямках безпеки в одну команду для досягнення спільної мети.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Экономика предприятия: Учебник / Под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. С.Ф. Покропивного. К.: КНЭУ, 2005. - 238 с.
2. Пастернак-Таранушенко Г. А. Безопасность: система, подсистема, оценки, новое оружие / Геннадий Адольфович Пастернак-Таранушенко // Экономика Украины. – 2000. - № 12. – С. 55-59.
3. Конституція України, прийнята Верховною Радою України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. - 1996.- №30.- Ст.141.
4. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика / Ярослав Анатолійович Жаліло. – К. : НІСД, 2003. – 224 с.
5. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посібник / М. І. Камлик. - К. : Атіка, 2005. - 432 с.
6. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності : регіональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02 «механізми державного управління» / Таїсія Миколаївна Гладченко ; [Донецька держ. академія управління]. – Донецьк, 2004. – 20 с.
7. Судоплатов А.П., Лекарев С.В. Безопасность предпринимательской деятельности. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001.
8. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. — 2003. — № 18. — Ст. 144.
9. Маліновська О. Я. Проблеми державного регулювання розвитку підприємництва в Україні / Ольга Ярославівна Маліновська // Регіональна економіка. – 2006. - № 1. – С. 200-205.
10. Соснин А.С., Пригунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства. Учебное пособие. – К. Издательство Европейского университета, 2002 – 504 с.
11. Пекін А. Економічна безпека підприємств як економіко-правова

категорія // Економіст. - 2007. - № 8. - С.23-25.

12. Кіншов Ю. Р. Організаційно-правові та економічні основи утворення підрозділів конкурентної розвідки в системі економічної безпеки суб'єктів господарювання в Україні // Вісник економіки транспорту і промисловості. — Х., 2010. — № 29. — С. 99–103.

13. Васильчак С. В. Організаційно-правові засади для забезпечення системи економічної безпеки підприємства // Науковий вісник. — Львів, 2011. — Вип. 21.2. — С.136–141.

14. Барановський О. І. Фінансова безпека: монографія. Інститут економічного прогнозування / О. І. Барановський.— К. : Фенікс, 1999.— 338 с.

15. Донець Л.І. Економічна безпека підприємства / Л.І. Донець, Н.В. Ващенко. – К. : Центр учб. літ., 2008. - с. 4 - 18.

16. Васильців Т.Г., Ярошко О.Р. Фінансова безпека підприємства: місце в системі економічної безпеки та пріоритети посилення на посткризовому етапі розвитку економіки // Збірник науково-технічних праць Національного лісотехнічного університету України. -2011. – Вип. 21.2. – Ст. 132-136.

17. Методологічні засади державного регулювання фінансово-економічного розвитку / Плескач В. Л., Кулик А. В. // Фінанси України. – 2009. – № 10. – С. 27.

18. Соснин А.С., Пригунов П.Я. Менеджмент безопасности предпринимательства. Учебное пособие. – К. Издательство Европейского университета, 2002 – 504 с.

19. Экономика предприятия: Учебник / Под общ. ред. д-ра экон. наук, проф. С.Ф. Покропивного. К.: КНЭУ, 2005. - 238 с.

20. Камлик М.І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: навч. посібник / М. І. Камлик. - К. : Атіка, 2005. - 432 с.

21. Новікова О.Ф., Покотиленко Р.В. Економічна безпека: концептуальне

визначення та механізм забезпечення: монографія. - Донецьк: НАН України, 2006. - 408 с.

22. Соловьев И.Н. Информационная и правовая составляющие безопасности предпринимательской деятельности // Налоговый вестник. - 2002. - № 10.

23. Ярочкин В.И. Предприниматель и безопасность. Ч.2. - М: Экспертное бюро, 1994 – 112 с.

24. Пастернак-Таранушенко Г. А. Безопасность: система, подсистема, оценки, новое оружие / Геннадий Адольфович Пастернак-Таранушенко // Экономика Украины. – 2000. - № 12. – С. 55-59.

25. Судоплатов А.П., Лекарев С.В. Безопасность предпринимательской деятельности. М.: ОЛМА-ПРЕСС, 2001.